

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ

KISA ÖZET

KOLAYAOĞ

1. Ünite— İslâm Düşüncesi ve Kaynakları

İSLÂM DÜŞÜNCESİNİN TANIMI

İslâm düşüncesi, Müslüman düşünürlerin ve filozofların ortaya koydukları düşüncelerin ortak adıdır.

İSLÂM DÜŞÜNCESİNİN KAPSAMI

İslâm düşüncesinin kapsamını şöyle belirleyebiliriz: Kuramsal Felsefe (mantık ve metafizik); Pratik (Amelî) Felsefe (hukuk, siyaset, ahlâk ve iktisat felsefeleri); Kelâm; Tasavvuf; Bilim Felsefesi, Sanat Felsefesi; Din Felsefesi; Dil Felsefesi ve Tarih Felsefesi.

İSLÂM DÜŞÜNCESİNİN KAYNAKLARI

İslâmî Kaynaklar: İslâmî kaynaklar, İslâm dininin kendi temel kaynaklarıdır. İslâmî kaynaklar, kendi içerisinde, iki kısma ayrılabilir: Birincisi, Kur'an; ikincisi, Hz. Muhammed'in Sünnet'idir.

Kur'an: Bilindiği gibi, Kur'an, sadece inanç ve ibadete dair bilgi veren bir din kitabı değildir. Bu hususlarla birlikte, hatta onlardan daha çok olarak, insana, topluma, doğaya ve insanlık tarihine dair doğru bilgiler veren bir kitaptır.

Farklı konulara ait bu bilgiler, ya yasa düzeyinde çok genel bilgilerdir; ya da, bazı konularda olduğu gibi, en ince bir teferruata ilişkin çok özel bilgilerdir. Bu bilgilerin anlatımından tutun onları ifade için kullanılan temel kavramlara kadar Kur'an'daki her mesele, Müslümanları düşünmeye sevkmiştir Hz. Peygamber'in Sünneti de, gerek Kur'an'ı açıklayıcı olarak, gerekse Hz. Peygamber'in çeşitli konulara ve meselelere ilişkin şahsî görüş ve uygulamaları olarak İslâm düşüncesinin oluşumuna ve gelişimine kaynaklık etmiştir.

Yabancı Kaynaklar: İslâm düşüncesinin oluşumu ve gelişimi esnasında Müslüman bilginlerin düşüncelerine etki eden, Kur'an ve Sünnet'in dışındaki kaynaklara yabancı kaynaklar diyoruz. Yabancı kaynakları, kendi içerisinde iki kısma ayırarak ele alabiliriz: Müslüman milletlerin eski kültürleri; yabancı eserlerin tercümesi

Müslüman Milletlerin Eski Kültürleri: Araplar, Türkler ve Farslar gibi İslâm'a ilk giren milletlerin İslâm öncesi kültürel miraslarıdır. Bu milletler Müslüman olunca, onların kültürel mirasların İslâm düşüncesinin gelişiminde ve farklılaşmasında az veya çok etkisini görmek mümkündür. Bu milletlerin İslâm öncesi kültür unsurları hem İslâm'ı anlama ve yorumlamada, hem de aklî düşüncenin oluşumunda etkili olmuşlardır.

Yabancı Eserlerin Tercümesi: İslâm öncesi kültürlerle ait eserlerin Arapça'ya tercümesiyle İslâm dünyasına giren düşünceler ve eserler, İslâm düşüncesinin yabancı kaynaklarını oluşturmaktadır. Bunlar, Hermes Geleneği, Antik Yunan ve Hellenistik düşüncesi, Hind düşüncesi ve Sasanî düşüncesidir. Yabancı eserlerin Arapça'ya tercüme girişimi ilk defa Hz. Ömer zamanında olmuştur; Müslüman askerleri İran'ı feth edince, İran'da buldukları Pehlevice eski İran krallarının tarihine ait "Hudayi Nâme" adlı eseri Hz. Ömer'e gönderirler. Hz. Ömer, eserin Arapça'ya tercümesini emreder. Ancak, Hz. Ömer, tercümenin ilk bölümünü okuyunca; hoşuna gitmez ve eserin tercümesini durdurur. Genelde yabancı eserlerin Arapça'ya tercümesi Emeviler'in son döneminde Halid bin Yezid (ö.704) ile başladığı kabul edilir. Halid'in yaptırdığı tercüme, astronomi, kimya ve tıbbaya dair eserlerdi. Aynı bölümlere ait Hâlid'in yazdığı söylenen eserler de mevcuttur.

Hermes Geleneği: İnsanlık tarihinin bilinen en eski düşünce geleneği, Hermes'in geleneğidir ki, Mezopotamya ve Akdeniz havzası medeniyetlerinin temelini oluşturur. Bu gelenek, İslâm'dan önce, tarihî öncelik sırasına göre, Babil, Mısır ve Yunan medeniyetlerinin ve düşüncelerinin köklü bir biçimde temelini teşkil ediyordu. Özellikle Astronomi, Matematik, Simya, Astroloji ve Sihri (okült) düşünceler bakımından zengin ve ileri seviyede bir gelenektir.

Yunan-Hellenistik Düşüncesi: İslâm düşüncesinin en önemli yabancı kaynağını Antik Yunan ve Hellenistik düşüncesi teşkil eder. Antik Yunan düşüncesi, M.Ö.6. yüzyıldan, yani Thales ve Yedi-Hakîm zamanından, Aristo'nun ölüm yılı olan M.Ö.324 yılına kadar süren devrede oluşan düşüncedir. Bu düşüncenin oluşumunda, Anadolu İyonya medeniyeti başta olmak üzere, Fenike, eski Mısır, Mezopotamya (Babil) ve Hind düşüncelerinin etkileri vardır. Bu devirde yetişen düşünürler, Sokrat merkez alınmak suretiyle iki kısma ayrılır:

Sokrat Öncesi Filozoflar ve Sokrat Sonrası Filozoflar. Tales'ten, Fisagor ve Empedokles'e kadar Sokrat öncesi filozoflar doğa felsefesiyle ilgilendikleri için kendilerine Fizikçiler adı verilir.

Sasânî Düşüncesi: İslâm'dan önce, Sasânîlerin özellikle eski Yunan ve Hint kültürleriyle yakın bir ilgisi vardı. Manikeizm ve Zerdüştlük gibi önemli eski İran dinlerinin Sasânîlerin düşüncesinin gelişimine büyük katkıları olmuştur. Sasanî hükümdarı I. Şapur (241–272)'un kurduğu Hozistan bölgesindeki Cündişâpûr şehrinde Rûm esirleri vasıtasıyla Yunan ilmi nakledilmiştir. Daha sonra, Enûşirvân (531–579) orada bir hastane açmış, Rûm ve Hintli tabiblerin orada vazife almasıyla tıp gelişmiştir.

Hint Düşüncesi: Câhiliye devrinden beri Arapların Hintliler ile özellikle ticarî bir ilişkileri vardı. Daha sonra, Hint Yarımadası'nın büyük bir kısmı Müslümanlarca fethedilince bir yandan Müslüman olan Hintliler vasıtasıyla, diğer yandan da Arapça'ya tercüme edilmiş Hint düşüncesine ait bazı metinler aracılığıyla, sınırlı da olsa Hint düşüncesi, İslâm düşüncesinin gelişmesine kaynaklık etmiştir. Aynı şekilde, İrânşehrî ve Bîrûnî gibi Müslümanların Hint kültür ve düşüncesine dair yazdıkları eserler, bu düşüncenin Müslümanlarca bilinmesini sağlamıştır.

İskenderiye Mektebi: Makedonyalı İskender (Büyük İskender, M.Ö.356-323), M.Ö.331 yılında Mısır'ı fethedince, orada bugünkü İskenderiye şehrini kurdu ve bu şehir kısa zamanda bir ilim ve felsefe merkezi oldu. Burada iki mektep kuruldu. Birincisi, Hıristiyan kelâmcısı Orijen'in kurduğu ilâhiyat mektebiydi. İkincisi de Ammonius Saccas'ın kurduğu felsefe mektebiydi. Bu felsefe mektebinde, daha çok Eflâtun felsefesi gnostizimle yeniden yorumlanarak Yeni- Eflatunculuk şeklinde öğretiliyordu. Burada, Aristo'nun eserlerinin, Eflâtunculukla yorumlanmasıyla, Eflâtuncu-Aristoculuk ortaya çıktı. Burada yetişen filozoflar arasında, Plotin (203-270), Porphyry (232-304), Proclus (411-485) gibi kimseler vardı.

Urfa ve Nusaybin Mektepleri: Bunlar, gerçekte, birer din mektebiydi. Urfa mektebi, İranlılar tarafından 363 yılında kuruldu. O, Hıristiyanlaşan İranlılar için Yunanca'yı ve Hıristiyanlığı öğretmek için açılmıştı. Ancak, Aristo mantığı ve Porfyrius'un mantık kitabı İsağojî orada, uzun bir zaman okutuldu. Bu mektep, 489 yılında Bizans İmparatoru Zenon tarafından kapatıldı.

Cündişâpur Mektebi: Cündişâpur, İran'ın Huzîstan bölgesinde Sasânî hükümdarı I. Şâpur (241- 272) tarafından kuruldu. Bu hükümdar oraya Rûm esirleri yerleştirdi, onlarla birlikte de Yunan ilmi bu şehre girdi. Daha sonra, Enûşirvan (Nuşirevan), 531-579 yılları arasında hükümdar olunca, bir hastane ve tıp okulu açtı. Rûm, Hind ve Farslı tabibler orada ders veriyordu. Eğitim dili Süryanice ve Pehlevice idi.

Antakya Mektebi: M.S. 3. yüzyılda, Hıristiyanlık, özellikle de Nasturîlik eğitimi için Antakya'da bir dinî mektep açılmıştı. Bu mektepte, Hıristiyanlığın yanı sıra, Eflatuncu ve Fisagorcu felsefeler okutuluyordu. Burada hocalık yapan en önemli bilgin, Süryanî Probus'tur.

Harran Mektebi: Harran mektebi, Hermenötik öğretinin son temsilcisidir. Büyük İskender'in Harran bölgesini işgal etmesiyle, Harranlılar veya Sabîiler, Yunan düşüncesinin etkisinde kalmışlardır. Daha sonra da, Hıristiyanlığın etki alanına girmişlerdir. Onlardan az bir kısmı Hıristiyanlaştırılabilmiştir. Harran mektebi, astronomi, astroloji, matematik ve felsefe alanında faaliyet gösteriyordu.

İSLÂM DÜŞÜNÇESİNİN DOĞUŞU

Hazreti Peygamber Dönemi, Vahiy ve Akıl Karşılaşması: İslâm'ın doğduğu yer olan 7. yüzyıl Arap Yarımadası, onu çevreleyen komşu ülkelerin durumuna kıyasla, o yüzyılda, zihnî faaliyetin ürünü olan felsefî ve bilimsel düşünce açısından oldukça kısır bir durumdaydı. İlahi çağrı Hz. Muhammed'in, yaklaşık 40 yaşlarındayken 610 yılında kendisine vahiy gelmeye başlamasıyla, müşrik Araplar'ın câhiliye olarak vasıflandırdığı dünya görüşünün temelinde yatan putperestliğe meydan okumaya başladı.

Bu meydan okumada, arka arkaya gelen ayetler, her vesileyle, içerdikleri mesajın gerçek ve doğru bilgiler olduğunu, bunu anlayabilmek için de, insandan aklını ve duyularını doğru bir şekilde kullanılmasını istiyordu. Sayıları günden güne artan ilk Müslümanların zihinleri ve vahyin dünya ve ahrete ilişkin somut kavramları dile getirmesiyle hareketleniyordu.

Böylece, Kur'an ve Hz. Muhammed, ilk Müslümanlardan, özellikle eğitimi yüksek kişilerde, akli düşüncenin filizlenmesini sağlıyordu. Diğer taraftan, hem Kur'an, hem de Hz. Muhammed, Müslümanları doğrudan doğruya düşünmeye ve ilim öğrenmeye teşvik ediyordu. "Oku!"; "Hiç bilenler ile bilmeyenler bir olur mu?"; "Yeryüzüne dağılın, geçmiş milletlerin akibetlerini görün!"; "Bilmediğiniz bir konuda bir bilene sorun!" meâlindeki ayetler, ilim ve düşünceye teşvik eden yüzlerce ayetten sadece birkaçıdır.

Akli Düşünceye İhtiyaç: İslâm vahyi tamamlanıp, Hz. Peygamber 632 yılında Dârü'l-Bekâ'ya intikal edince, İslâm toplumunda Müslümanlar arasında bir kısım ayrılıklar ve gelişmeler ortaya çıktı. Temel akli düşüncesi bu olaylarla soyut varlığına kavuştu ve şekillendi. Hz. Peygamber, Vedâ Hutbesinde, Müslümanlara son bir uyarı yapmıştı. "Size iki şeyi emanet ediyorum, bunlara uydukça kurtuluşa ereceksiniz. Birisi, Allah'ın Kitabı, ikincisi Sünnetim." Bu mesaj aslında, Hz. Peygamber'in manevî varlığının devam edeceğine işâret ediyordu. Onun maddî yokluğu, İslâmî akılcılığın varoluşunun nedeni olmuştur.

Şöyle ki: İlk Müslümanların gerek dinle, gerekse dünya ile ilgili zorlukları ve sorunları olduğunda, Hz. Peygamber'e soruyorlar, o da "Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz" diye cevap veriyordu. Buna rağmen inananlar ondan bir cevap bekliyorlardı. Öyle bir ruh hali içerisindeydiler ki, Hz. Peygamber'in, inananların dünya işlerini kendilerinin daha iyi bilebilecekleri şeklindeki ısrarına karşı, onlar, akıllarının sesini bile duymak istemiyorlardı. Aslında bu, ilk Müslümanlar için tuhaf bir tutum değildi.

Akli Düşüncenin Şekillenmesi: İslâm düşüncesi bakımından Abbasîler devri ayrı bir önemi haizdir. Abbasîler'in 750 yılında, Emevîler'den iktidarı ele geçirmelerine paralel olarak, İslâm düşüncesinde de hızlı gelişmeler olmuştur. Emevîler devrinde ortaya çıkan düşünce hareketleri, gelişerek ve yeniden şekillenerek devam ettiği gibi, kendilerine filozof (feylusûf; çoğulu felâsife) denen kimselerle birlikte H.2/M.8. yüzyılın ortasından itibaren sırf felsefî ve bilimsel düşünce ortaya çıkmıştır. Akli düşüncenin, özellikle de felsefî ve bilimsel düşüncelerin gelişmesinde ilk Abbasî halifelerinin büyük katkısı olmuştur.

İslâm Felsefesi ve Tanımı: İslâm dünyasına felsefenin girmesinden sonra, Müslümanlar 12. ve 13. yüzyıllarda Müslüman filozoflar için "Felâsifetü'l-İslâm" (İslâm filozofları), "el-Felâsifetü'l-Müslimîn" (Müslüman filozoflar) demişlerse de, 19. Yüzyıla kadar "İslâm Felsefesi" tabirini kullanmamışlardır; Müslüman filozofların ürettikleri felsefî düşünceye "felsefe" demişlerdir. İslâm dünyasındaki felsefeye "İslâm Felsefesi" denmesi, 19. Yüzyılda oryantalistler ile başlamıştır; da sonra bu tabiri Müslümanlar da kullanmışlardır. Felsefe tarihi çalışmaları 19. yüzyılda Batı'da yoğunlaşmaya başlayınca, farklı

kültürlerde ortaya çıkan felsefeleri birbirinden ayırmak için “Yunan Felsefesi”, “Hind Felsefesi”, “Avrupa Felsefesi” gibi isimlendirmelerin yanında İslâm dünyasındaki felsefeye de “İslâm Felsefesi” denmiştir.

İSLÂM FELSEFESİNİN DOĞUŞU

Dört Halife ve Emevîlerin ilk döneminden itibaren, Kuzey Afrika’dan Hind Yarımadası içlerine, Yemen’den İran’a ve Orta Asya’ya kadar İslâm coğrafyası genişleyince ve Müslüman toplumu çoğalınca, astronomi ve matematik bilgisi gerektiren, Kible’nin ve namaz vakitlerinin belirlenmesi gibi dinî meseleler ile tıp ilmini gerektiren hastaların tedavisi gibi benzer ihtiyaçların ortaya çıkması, başlangıçta yeni fethettikleri ülkelerde varolan bu alanlara ait ilimleri Müslümanların da öğrenmesi ve o alanlarda yazılmış önceliklere ait eserlerin Arapça’ya tercüme edilmesi ihtiyacını doğurdu. Nitekim gelişmeler böyle de oldu. Yani Müslümanlar ilk başta doğrudan felsefeyi merak etmeyip, başta matematikten, astronomi ve tıp gibi akli ve doğa ilimlerine merak ettiler.

Filozofun (Feylesof) Tanımı

Filozof Kelimesinin İstılâh Anlamı: Müslüman filozoflar, “feylesof”u çeşitli şekillerde tarif etmişlerdir. Bir fikir vermek için bazılarını misâl olarak zikredelim.

Kindî: Feylesof, ilminde hakkı bulan, amelinde hakla amel eden kimsedir, denebilir. Kindî’nin tarifinde feylesof, ilimde amacı gerçeği bulmak isteyen ve fiilde amacı ise gerçeği yaşayan kimse demektir.

Fârâbî: “Feylesof (el-Hakîm), bizâtihî Vâcib-i Vücûd’un kemal derecede bilgisine sahip olan kimsedir.” Fârâbî’nin tanımında feylesof, Allah’ı en iyi bilen kimse olarak tanımlanıyor.

İslâm düşünce tarihinde, geleneksel kullanılışıyla ve klasik anlamda feylesof, sadece kendileri bu tabirde sıfatlanmış, akli (rasyonel) düşünceye ağırlık veren Kindî, Fârâbî, İbn sinâ, İbn Rüşd, İhvân-ı Safâ, Suhreverdî el- Maktul vb. kimselere denir insanlığın en eski dönemlerinden itibaren, filozoflar aynı zamanda tıp, kimya ve fizik gibi ilimlerle uğraşmışlardır. En yakın örneği bizde İbn Sînâ’dır; o büyük bir filozof olduğu kadar önemli bir doktordur. Dolayısıyla Lokman ve benzerlerine aynı zamanda hâkim/filozof ve hekim/doktor denmesi bir çelişki değildir.

Felsefî Akımlar: Bunlar 9. ve 10. yüzyıllarda ortaya çıkan, fakat ekolleşip sistematik bir düşünce haline gelmeyen felsefe akımlarıdır. Bu akımlar, temsilcisi oldukları birkaç düşünürle sınırlı kalmıştır; 10. yüzyıldan sonra da temsilcileri yoktur.

Sofistâiyye (Sofizm): Yunanlı sofistlerden etkilenen Müslüman düşünürlerdir. İndiye, İnadiyye ve Lâedriye gibi alt kolları vardır. Bunlar için hakikatın ölçüsü insandır. Doğruluk ve yanlışlık insanın dilini kullanmasına bağlıdır. Her şey bir çeşit dil oyunudur.

Reybiyye (Şüphencilik): Yunanlı şüpheci filozoflardan etkilenen Müslüman düşünürlerdir. Doğru ve hakikat hakkında insanın sâbit bir bilgisi olamayacağını savunurlar; zira duyular insanı yanıltır derler.

Tabî’iyyun: Tabiatçı ve natüralist düşünürler. Bunlar bugünkü tabirler “Deist” düşünürlerdir. Metafizik düşüncelere önem vermezler. Bilimin sadece deney ve tecrübeye dayanması gerektiğini söylerler.

Bilinemezlik (Tekâfû-i edille): Hiçbir şeyin doğrulanamayacağını savunanlardır. Onlara göre, bir şeyin doğruluğu veya yanlışlığı hakkındaki deliller ve karşıt deliller eşit derecede geçerliliğe sahiptir. Batı felsefî kavramıyla ifade edilecek olursa, bu akıma, agnotisizm denebilir.

Sistemsal Felsefî Ekoller

Meşşâiyye: Meşşâiyye'nin (Meşşâîlik) kelime anlamı "yürüyücülük" demektir. Bilindiği gibi, Aristo derslerini talebelerine onların önünde yürüyerek verirdi. Bunun için onun talebelerine "yürüyenler" veya "yürüyücüler" anlamına Batı'da "Peripataticiens" denmektedir. Bir ıstılah olarak, "İslâm Aristoculuğu" anlamına gelir. Aristo felsefesini benimseyen ve onun yolunda giden İslâm filozoflarına da "Meşşâ'ıyyûn" denir. Bu ekole İslâm dünyasında, genelde; Kindî (ö.866), Fârâbî (ö.950), İbn Sînâ (ö.1037), İbn Bâcce (ö.1138) ve İbn Rüşd (ö.1198) gibi büyük filozoflar ile onların takipçileri ve öğrencileri dâhil edilir.

Ansiklopedistler: İhvanü's-Safâ (Safâ kardeşleri) gizli, gizemli bir ansiklopedist felsefe cemiyetidir. Nerede, ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu henüz kesinlik kazanmamıştır. Genelde 9.-10. yüzyıllar içinde, önce Basra veya Bağdat'ta kurulduğu kabul edilir. Kurucu filozoflardan bazılarının Sünnî ve bazılarının Şiî eğilimli kişiler olduğu söylenir. Her birisi, mantıktan musikiye, psikolojiden astronomiye ayrılmış elli iki risâleden oluşan bir eser yazmışlardır; bu eser "*Resâil*" veya *Resâilu İhvânî's-Safâ*" olarak bilinir. Resâil, tam bir felsefi ilimler ansiklopedisidir.

Bağımsız Filozoflar

Gazzâlî: Nizâmiye Medresesi'nde kelâm dersleri verirken felsefeye derin bir merak salmıştır. Aristo ve Meşşâî filozofların felsefesini iyice öğrenmiştir. Bu felsefeyi doğru biçimde özetleyen *Makâsidü'l-Felâsife* adlı eserini kaleme almıştır. Bu arada daha önce hem fıkıh için hem de felsefe için gerekli Aristo mantık geleneğini öğrenmiştir

Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî: Bağımsız olarak değerlendirilen önemli bir filozof da Ebû'l-Berekât el-Bağdâdî (ö.1166)'dir. Aslen Yahudi olan bu filozof, orta veya ileri yaşında Müslüman olmuştur. Bağdâd çevresinde yetişen el-Bağdâdî'nin en önemli felsefî eserinin ismi "Mu'teber fi'l- Hikme"dir.

İbn Haldûn: Burada kısa da olsa üzerinde durulması gereken bağımsız bir düşünür de İbn Haldûn'dur (1332-1406). Endülüs asıllı olan İbn Haldûn, önemli bir tarihçi ve Kuzey Afrika'daki çeşitli hükümdarlara danışmanlık yapmış bir âlim bürokrattır. Mısır'a geldiğinde Memlûk Sultanı Melih Zâhir Berkûk, 1384'de Mısırlı Mâlikilere Başkadı tayin etmiştir. İslâm felsefesi geleneğini de iyi bilen İbn Haldûn, birçok eserinin yanında, "el-Mukaddime" eseriyle şöhret bulmuştur. *Kitâbu'l-İber* adlı tarih kitabına giriş olarak yazdığı *el-Mukaddime*, özellikle Tarih Felsefesi, sosyoloji ve siyaset gibi kültür ilimleri açısından önemlidir.

ON İKİNCİ ASIR SONRASI İSLÂM FELSEFESİ

İslâm felsefesini dar anlamıyla sadece Meşşâîlik, yani özelde Aristoculuk ve genelde Yunan tarzı felsefe geleneği olarak gören bazı Batılı düşünce tarihçileri, İslâm dünyasında felsefenin İbn Rüşd ile sona erdiğini söylerler. Bu tarih doğru değildir. Çünkü XII. Yüzyıldan sonra da Meşşâîler İslâm dünyasında devam etmiştir; ancak ilk Meşşâîler gibi örneğin Fârâbî ve İbn Rüşd gibi, meşhur filozoflar ortaya çıkmamıştır.

Sonraki Meşşâîler, genellikle öncekileri yorumlamakla yetinmişlerdir. Bu açıdan, İbn Rüşd'ten sonra İslâm dünyasında felsefe sona ermemiştir; ancak çeşitli nedenlerden dolayı, önceki dönemlere kıyasla bir gerilemeden söz edilebilir. Bununla birlikte, İslâm felsefesine genel anlamıyla baktığımızda, farklı yeni felsefelerin de ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Söz gelimi, tarih felsefesi söz konusu olunca, bunu ilk temellendiren, bugün herkesin kabul ettiği gibi İbn Haldun'dur. Din felsefesi sözkonusu olduğunda bir Maturîdî, bir Eş'arî ve bir Râzî gibi kelâmcılar öne çıkmaktadır.

Dolayısıyla özellikle Gazzâlî'den sonra bazı nedenlerden dolayı saf bir felsefenin duraklamaya geçtiğini söyleyebiliriz. Bu nedenlerin başında, Gazzâlî ve sonrası dönemlerde felsefenin kelâm ve tasavvuf ile iç içe sokulması gelir.

Endülüste Felsefenin Canlanması: Endülüs Emevîlerinde 13. ve 14. yüzyıllardaki siyasi iç çekişmeler tekrar felsefe ve bilimin duraklamasına neden olmuştur. Bu yüzyıllardan sonra Endülüs'ün Hıristiyanların eline geçinceye kadar felsefe açısından önemli bir gelişme olmamıştır. Endülüslü bilginler son zamanlarda, İbn Haldûn örneğinde olduğu gibi genelde Kuzey Afrika'ya göç etmişlerdir.

Osmanlı'da Felsefî Düşünce: Osmanlı felsefî düşüncesi üzerinde hâlâ yeterli çalışma olmayan bir sahadır. Osmanlı tarihinde, felsefî düşünce iddia edildiği gibi rağbet görmemiş değildir. Pek çok ilim adamı aslında felsefeyle ilgilenmiştir; felsefî meselelerde ilgili eserler kaleme almışlardır. Felsefî düşünceyi yeniden canlandırmada ilk adım bizzat Fatih ile başlamıştır.

Ancak, Kânûnî'den Lâle devrine kadar, genelde, mantık dışta bırakılırsa felsefî disiplinler medreselerde okutulmamıştır. Lâle devrinde özellikle bizzat Damad İbrahim Paşa'nın girişimleriyle felsefî ve aklî ilimlere yeniden bir merak uyanmıştır. Söz konusu Paşa'nın okuz kişiden oluşan bir tercüme heyeti kurarak, Grekçe'den (Yunanca), Arapça'dan ve Farsça'dan bir kısım felsefî eserlerin Türkçe'ye tercümesini sağlamıştır. Bu heyetin başında ünlü ilim adamı Yanyalı Esad Efendi vardı. Tanzimat'la birlikte felsefe derslerinin yeniden medreselerin ve yeni açılan okulların ders programlarına girdiğini görüyoruz. Bu devirde, İslâm felsefesi yerine Batı felsefesine merak giderek artmıştır.

Tehâfütçülük veya Gazzâlcilik-İbn Rüşdçülük: Özellikle Fatih devrinin ünlü iki âlimi Hocaâde ile Alâeddin Tûsî'den Gazzâlî ile İbn Rüşd arasındaki felsefî tartışmaların ele alınmasını isteyince, Gazzâlî ve İbn Rüşd'ün Tehâfüt'leri yeniden okuyarak, Osmanlı âlimleri onlardaki meseleler üzerine akıl yürütmüşlerdir. Bazı konularda Gazzâlî, bazı konularda İbn Rüşd haklı görülmüş ise de bazı konularda da âlimler kendi özel fikirlerini vaz etmişlerdir.

Eflâtunculuk: Bazı Osmanlı düşünürleri doğrudan Eflâtunculuğa meyletmişlerdir. Bunlar arasında, Muslihiddîn b. Sinâ, *Risâle-i Eflâtûniyye* isimli bir eser yazarak Eflâtun'un fikirlerini tanıtmış ve eserini II. Beyâzîd'a takdim etmiştir. Eflâtun'un ideler nazariyesiyle ilgilenen diğer bir Osmanlı düşünürü de İbrahim Kasapbâşîzâde (ö. 1619)'dir: Onun *Risâle fi'l-Musûli'- Eflâtûniyye* adlı eseri meşhurdur.

Aristoculuk: Özellikle Osmanlı mantık çalışmalarında ve Tehâfüt tartışmalarında Aristoculuk Osmanlı felsefesinde her zaman varolagelmiş ise de, XVIII. yüzyılda, yani Lâle Devrinde, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, saf Aristoculuğa doğru bir eğilim baş göstermiştir. Bunda meşhur bilgin Yanyalı Es'ad Hoca Efendi (ö.1731) önemli bir rol oynamıştır. Yunanca bilen Es'ad Efendi, Aristo mantığı üzerine, Aristo'nun Yunanca mantık yazılarına dayanarak önemli çalışmalar yapmıştır

İşrâkîlik: Şuhreverdî el-Maktûl'un fikirleri, başlangıçtan beri Anadolu'da ve Türkler arasında biliniyordu. O, Anadolu Selçukluları devrinde, başta, Erzurum, Erzincan, Harput ve Diyarbakır gibi illeri dolaşmış ve fikirlerini benimseyen bilgin ve devlet adamları vardı. Osmanlılar devrinde de İşrâkîlik devam etmiştir

İbn Sinâcılık: Tehâfütler geleneğiyle hem genel olarak Meşşâilik, hem de Gazzâlcilik Osmanlı düşüncesinde devam etmiş ise de, bu mektepte önemli bir yeri olan İbn Sinâcılık ayrıca devam ettirilmiştir. Şimdiki bilgilerimize göre, İbn sinâ'nın doğrudan kendi eserleri ve fikirleri üzerine çalışmış bir Osmanlı düşünürüne rastlamıyoruz. Ancak Kazvinî ve Ebherî gibi İbn Sinâcılık filozoflarının felsefî eserleri, hem çokça okunmuş, hem de birçok Osmanlı düşünürü eserleri üzerine şerhler ve hâşiyeler yazmıştır

Bu Özetin tamamını,Çıkmış Sorularını,Deneme Sorularını adresinize gönderiyoruz!...

Tıklayınız

<https://www.kolaysinavlar.com/islam-dusunce-tarihi-ilh2003?search=%C4%B0LH2003>